

PIRMSTIESAS KRIMINĀLPROCESA TRAUCĒŠANAS RISKS KĀ PAMATS AR BRĪVĪBAS ATŅEMŠANU SAISTĪTĀ DROŠĪBAS LĪDZEKĻA PIEMĒROŠANAI

RISK OF OBSTRUCTION OF PRE-TRIAL PROCEEDINGS AS A GROUND FOR APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES RELATED TO DEPRIVATION OF LIBERTY

Armands Smans, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The number of detainees without final sentence per 100 000 inhabitants in Latvia is one of the highest among Council of Europe Member States. This fact may indicate that national courts interpret the grounds for pre-trial detention too widely. In this article, the author analyses one of the special grounds for application of preventive measures related to the deprivation of liberty – the risk of obstruction of the pre-trial proceedings, which cannot be mitigated by applying alternative preventive measures.

Atslēgvārdi: procesuālie piespiedu līdzekļi, drošības līdzekļi, pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks, apcietinājums, mājas arests

Keywords: procedural compulsory measures, preventive measures, the risk of obstruction of the pre-trial proceedings, detention, house arrest

Ievads

Kriminālprocesa likumā ir paredzēti trīs ar brīvības atņemšanu saistīti drošības līdzekļi:

- apcietinājums (Kriminālprocesa likuma 271. pants),
- mājas arests (Kriminālprocesa likuma 282. pants),
- nepilngadīgā ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē (Kriminālprocesa likuma 285. pants).

Pirmo divu ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu piemērošanas pamats ir praktiski identisks. Proti, no Kriminālprocesa likuma 282. panta pirmās daļas izriet, ka mājas arestu piemēro, ja pastāv pamats apcietinājuma piemērošanai, taču personu īpašu apstākļu dēļ nav vēlams vai nav iespējams turēt apcietinājumā. Šajā normā noteiktā atruna par īpašu apstākļu esamību ir vienīgā pieminēto drošības līdzekļu atšķirība to piemērošanas pamata kontekstā. Līdz ar to rakstā paustie secinājumi ir vienlīdz attiecināmi uz abiem minētajiem

drošības līdzekļiem, neraugoties uz to, ka turpmāk rakstā autors galvenokārt analizēs tieši apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanas pamatu, kā arī galvenokārt izmantos terminu “apcietinājums”.

Savukārt trešā ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa – nepilngadīgā ievietošanas sociālās korekcijas izglītības iestādē – piemērošanas pamats ir nedaudz atšķirīgs. Pirmā īpatnība izriet jau no minētā drošības līdzekļa nosaukuma, proti, atšķirībā no apcietinājuma un mājas aresta minētā drošības līdzekļa subjekts var būt vienīgi nepilngadīga persona.¹ No Kriminālprocesa likuma 285. panta otrās daļas secināms, ka ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē notiek ar tiem pašiem nosacījumiem kā apcietinājuma gadījumā, savukārt normas pirmajā daļā ir noteikts, ka minēto drošības līdzekli piemēro, ja aizdomās turēto vai apsūdzēto nepilngadīgo nav nepieciešams turēt apcietinājumā, tomēr nav pietiekamas pārliecības, ka, atrodoties brīvībā, nepilngadīgais izpildīs savus procesuālos pienākumus un neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus. Ievērojot minēto, rakstā paustie secinājumi ir attiecināmi arī uz drošības līdzekli – nepilngadīgā ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē – tiktāl, ciktāl tie ir saistīti ar minētā drošības līdzekļa piemērošanas nosacījumiem Kriminālprocesa likuma 285. panta otrās daļas izpratnē.

Raksta tēma izvēlēta, balstoties uz apskatāmā problēmjaucējuma aktualitāti Latvijā. Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Juridisko jautājumu un cilvēktiesību komitejas beidzamajā ziņojumā par apcietinājuma piemērošanas jautājumiem secināts, ka atbilstoši 2015. gada datiem Latvijā apcietināto personu skaits (to personu skaits, kas atrodas ieslodzījumā pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesā) uz 100 000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem starp Eiropas Padomes dalībvalstīm, proti, tas teju divreiz pārsniedz vidējo skaitu.² Atbilstoši publicētajiem statistikas datiem apcietināto personu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem Latvijā ir 61,9, tai pašā laikā vidējais skaits starp Eiropas Padomes dalībvalstīm ir tikai 31.³ Latvija šajā ziņā atpaliek vienīgi no Turcijas, Albānijas, Krievijas un Monako.⁴ Nedaudz jaunākā statistika, kas ir publicēta Eiropas Padomes Pirmstiesas apcietinājuma izvērtējuma rīkā (angļu val. – *Pre-Trial Detention Assessment Tool*), liecina par vēl drūmāku ainu – apcietināto personu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem Latvijā ir 74, un Latviju šajos statistikas datos apsteidz tikai Krievija un Albānija.⁵ Arī beidzamajos publicētajos Eiropas Padomes ikgadējos krimināltiesiskās statistikas datos (angļu val. – *Council of Europe Annual Penal Statistics*) Latvija ir ierindota starp tām valstīm, kurās ir liels tādu ieslodzīto skaits, kuri neizcieš sodu saskaņā ar galīgo spriedumu, proti, vismaz par 5% lielāks salīdzinājumā ar vidējo skaitu starp Eiropas Padomes dalībvalstīm.⁶ Jāatzīmē, ka Ziemeļeiropas valstis, piemēram, Somija vai

¹ Sk.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniskā monogrāfija prof. K. Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 786. lpp.

² Agramunt P. Abuse of pre-trial detention in States Parties to the European Convention on Human Rights. Report of The Committee on Legal Affairs and Human Rights. Strasbourg: Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 2015, p. 11.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Pre-trial detention assessment tool. European Union and the Council of Europe: Partnership for Good Governance. Pieejams: <https://rm.coe.int/pre-trial-detention-assessment-tool/168075ae06> [aplūkots 20.03.2020.].

⁶ Aebi M. F., Tiago M. M. SPACE I – 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe, 2018, p. 3.

mūsu kaimiņvalstis Igaunija un Lietuva, ir ierindotas starp tām valstīm, kurās ir zems tādu ieslodzīto skaits, kuri neizcieš sodu saskaņā ar galīgo spriedumu (vismaz par 5% zemāks salīdzinājumā ar vidējo skaitu starp Eiropas Padomes dalībvalstīm).⁷

Minētais apliecina izvēlētās raksta tēmas aktualitāti, it sevišķi Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Juridisko jautājumu un cilvēktiesību komitejas ziņojumā paustās atziņas kontekstā, proti, ka pārlietu liels apcietināto skaits ir trauksmes signāls tiesu sistēmas funkcionēšanai un tiesību aizsardzībai kopumā.⁸ Tomēr augsts apcietināto personu skaits var liecināt arī par to, ka drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanas pamati, tādi kā ar citu drošības līdzekļu piemērošanu nenovēršams izvairīšanās risks vai pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks, tiek interpretēti pārāk plaši.⁹

Autors ir izvēlējies rakstā apskatīt jautājumu par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku arī tā iemesla dēļ, ka autora empīriskie novērojumi liecina: minētais pamats ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanai tiek plaši izmantots procesa virzītāju ierosinājumos un tiesu nolēmumos par tāda drošības līdzekļa piemērošanu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu.

Ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanas pamati

Kriminālprocesa likuma 272. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka apcietinājumu var piemērot tikai tad, ja kriminālprocesā iegūtās konkrētās ziņas par faktiem rada pamatotas aizdomas, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par kuru likums paredz brīvības atņemšanas sodu, un cita drošības līdzekļa piemērošana nevar nodrošināt, ka persona neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, netraucēs vai neizvairīsies no pirmstiesas kriminālprocesa, tiesas vai sprieduma izpildīšanas. Minētajā normā noteiktie apcietinājuma piemērošanas speciālie pamati (ar citu drošības līdzekļu piemērošanu nenovēršams jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risks, pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks vai izvairīšanās risks) nav kumulatīvi, respektīvi, apcietinājuma piemērošanai nav jākonstatē visi šie pamati, bet pietiek konstatēt kaut vienu no norādītajiem pamatiem.

Tai pašā laikā Kriminālprocesa likuma 272. panta otrā, trešā un ceturta daļa paredz iespēju piemērot drošības līdzekli – apcietinājumu – arī citos gadījumos. Proti, likums pieļauj piemērot apcietinājumu personai, kura tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā, arī nekonstatējot Kriminālprocesa likuma 272. panta pirmajā daļā noteiktos pamatus, ja:

- noziegums bijis vērstis pret personas dzīvību vai pret nepilngadīgo vai personu, kura bija vai ir materiālā vai citādā atkarībā no aizdomās turētā vai apsūdzētā, vai personu, kura vecuma, slimības vai citu iemeslu dēļ nav varējusi savas intereses aizsargāt;
- persona ir noziedzīgas organizētas grupas dalībnieks;
- persona atsakās sniegt ziņas par savu identitāti un tās identitāte nav noskaidrota;

⁷ Aebi M. F., Tiago M. M. SPACE I – 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe, 2018, p. 3.

⁸ Agramunt P. 2015, p. 12.

⁹ Ibid., p. 2.

- personai nav noteiktas dzīvesvietas un darbavietas;
- personai nav pastāvīgas dzīvesvietas Latvijā.

Par pamatu apcietinājuma piemērošanai var būt arī apstākļi, ka persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta par pārbaudes laikā izdarītu tīšu noziegumu. Tāpat pamats apcietinājumam var būt tiesas spriedums par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, par kuru piespriests brīvības atņemšanas sods.

Jāņem vērā, ka visi minētie apstākļi var tikt skatīti kā tādi, kuri ir jāizvērtē, lemjot, vai pastāv vai nepastāv apcietināšanas nosacījumi (pamats), taču tie nevar būt patstāvīgs apcietinājuma speciālais pamats.¹⁰ Autora ieskatā apcietināšanas pamati, kas ir reglamentēti Kriminālprocesa likuma 272. panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā, jebkurā gadījumā ir saistīti ar Kriminālprocesa likuma 272. panta pirmajā daļā noteiktajiem apcietinājuma piemērošanas vispārīgajiem pamatiem. Piemēram, apstākļi, ka persona atsakās sniegt ziņas par savu identitāti un tās identitāte nav noskaidrota vai personai nav pastāvīgas dzīvesvietas Latvijā, kopā ar citiem apstākļiem var norādīt uz paaugstinātu izvairīšanās risku. Savukārt apstākļi, ka persona ir noziedzīgas organizētas grupas dalībnieks, var norādīt uz pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku. Kā atzīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā, lietās, kas saistītas ar organizēto noziedzību vai bandām, risks, ka apcietinātais, kad tiks atbrīvots, var ietekmēt lieciniekus vai citus aizdomās turētos vai citādi traucēs izmeklēšanai, bieži ir samērā augsts.¹¹

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas iespējamās izpausmes

Pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts visdažādākajos veidos, kas nav izsmeloši uzskaitāmi, jo ir atkarīgi no katra individuālā gadījuma faktiskajiem apstākļiem. Tās varētu būt dažādas indivīda uzvedības izpausmes, kas apdraud kriminālprocesa mērķa sasniegšanu un pierādāmo apstākļu netraucētu noskaidrošanu.

Klasiski par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanu tiek uzskatīta liecinošo personu ietekmēšana,¹² kas var izpausties gan kā personas pamudināšana sniegt noteikta satura nepatiesu liecību, gan arī kā personas pamudināšana neliecināt (klusēt) par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem svarīgiem apstākļiem, kas var norādīt uz personas vainīgumu u. tml. Pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts arī tad, kad vairākas kriminālprocesā iesaistītās personas savstarpēji saskaņo sniedzamo liecību saturu, kā rezultātā procesa virzītājs tiek maldināts par kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopumu un citiem faktiem. Tāpat pirmstiesas kriminālprocess tiek traucēts, ja persona tīši slēpj vai iznīcina priekšmetus vai dokumentus, kas ir svarīgi izmeklēšanas veikšanai un potenciāli varētu tikt izmantoti pierādīšanā.¹³ Pirmstiesas kriminālprocesa traucējošā uzvedība var izpausties arī kā kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas ietekmēšana. Piemēram, pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts, tieši vai netieši iedarbojoties uz procesa virzītāja apziņu ar draudiem, šantāžu

¹⁰ Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 755. lpp.

¹¹ Sk.: ECT 05.06.2018. spriedums lietā Miroslav Štvrtecký pret Slovākiju (iesnieguma Nr. 55844/12); ECT 13.04.2017. spriedums lietā Claudio Podeschi pret Sanmarīno (iesnieguma Nr. 66357/14).

¹² Sk.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 754. lpp.

¹³ Sk.: ibid.

vai tml. paņēmieniem, izmantojot savu ietekmi vai sakarus. Jānorāda, ka tikai kriminālprocesa norisi apgrūtinoša vai nicinoša vai nievājoša uzvedība pati par sevi nav pietiekams pamats apcietināšanai, jo pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riskam ir jābūt pamatotam ar darbībām, kas apgrūtina vai padara par neiespējamu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu.¹⁴

Kriminālprocesa likumā ir atrodamī arī priekšraksti, kas definē apstākļus, kuri nedrīkst tikt uzskatīti par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanu. Proti, Kriminālprocesa likuma 60.² panta otrajā daļā ir noteikts, ka liecības nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un kā izvairīšanās no pirmstiesas procesa un tiesas. Ievērojot minēto, kategoriski aizliegts pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību motivēt ar aizdomās turētā vai apsūdzētā nesadarbošanos ar izmeklēšanu, izmantojot savas tiesības atteikties liecināt. Šī iemesla dēļ nav arī pieļaujama izmeklēšanas iestāžu prakse liecības nesniegšanas faktu izmantot kā vienu no vērtējamiem apstākļiem jautājuma lemšanā par to, vai ierosināt ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanu. Personas tiesību izmantošana nekādā gadījumā nevar tikt traktēta kā kriminālprocesa norises traucēšana.¹⁵

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska pamatošana

Jāatzīst, ka pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks nav pilnībā izslēdzams praktiski nevienā kriminālprocesā. Proti, gadījumos, kad, piemēram, kriminālprocesā vēl nav apzinātas un nopratinātas visas liecinošās personas vai nav izņemti visi priekšmeti vai dokumenti, kas ir svarīgi izmeklēšanas veikšanai un potenciāli varētu tikt izmantoti pierādīšanā, pastāv abstrakts risks, ka liecinošās personas varētu tikt ietekmētas, bet potenciālie pierādījumi – noslēpti vai iznīcināti.

Pēc autora domām, ir svarīgi nošķirt abstraktu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku, kura esamība ir raksturīga teju katram kriminālprocesam, no tāda pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska, kas nav novēršams ar citu drošības līdzekļu piemērošanu, kā pamata ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanai. Šo atziņu autors balsta uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā atzīto: risks, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais var traucēt izmeklēšanai, nevar tikt vērtēts *in abstracto* – šim riskam ir jābūt pamatotam ar ziņām par faktiem.¹⁶ Nacionālajām tiesām katrā gadījumā ir pienākums detalizēti izvērtēt aizdomās turētās vai apsūdzētās personas situāciju un iesniegt specifiskus iemeslus, kas pamatoti ar pierādījumiem, lai attaisnotu personas apcietināšanu vai turpmāku turēšanu apcietinājumā.¹⁷

Minētās Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņas rod savu atspoguļojumu arī Kriminālprocesa likumā. Proti, no Kriminālprocesa likuma 272. panta izriet, ka kriminālprocesā ir jābūt iegūtām konkrētām ziņām par faktiem, kas liecina: cita drošības līdzekļa piemērošana nevar nodrošināt, ka persona netraucēs pirmstiesas kriminālprocesam. Savukārt Kriminālprocesa likuma 274. panta piektajā daļā norādīts, ka izmeklēšanas tiesnesis lēmumā pamato apcietinājuma vai cita

¹⁴ Sk.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 754. lpp.

¹⁵ Sk.: *ibid.*

¹⁶ Sk.: ECT 04.10.2005. spriedums lietā Constantin Becciev pret Moldovu (iesnieguma Nr. 9190/03).

¹⁷ Sk.: ECT 06.11.2007. spriedums lietā Eduard Muşuc pret Moldovu (iesnieguma Nr. 42440/06).

drošības līdzekļa piemērošanu ar konkrētiem, uz lietas materiāliem balstītiem apsvērumiem. No minētajām normām un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. panta izrietošās procesuālās garantijas tiek pārkāptas, ja tiesas savos lēmumos aprobežojas ar procesa virzītāja norādīto apcietinājuma pamatu atkārtotā abstraktā un stereotipizētā veidā, nenorādot iemeslus, kāpēc izmeklēšanas pieņēmumi par to, ka indivīds var traucēt izmeklēšanai, ir labi pamatoti (angļu val. – *well founded*).¹⁸

Autora empīriskie novērojumi, kā arī raksta ievadā minētie statistikas dati liecina, ka izmeklēšanas tiesneši ne vienmēr ievēro iepriekš minētos priekšrakstus, kā rezultātā abstrakts pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks tiek jaukts ar šo risku kā pamatu ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanai. Minēto pierāda arī augstāka līmeņa tiesu prakse, skatot sūdzības par drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanu. Piemēram, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija vairākkārt atzinusi, ka citu kriminālprocesā iesaistīto personu esamība un kriminālprocesa sākumstadija, izmeklēšanas nepieciešamība, kā arī nepieciešamība iegūt un nostiprināt pierādījumus pati par sevi neveido drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanas pamatu. Šāds apcietinājuma pamats nav paredzēts Kriminālprocesa likuma 272. pantā.¹⁹ Izmeklēšanas tiesnešiem, secinot, ka iespējamā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā ir iesaistītas vairākas personas, kuras var savstarpēji komunicēt par viņām zināmiem apstākļiem un izvirzītām aizdomām, un ka, nepiemērojot apcietinājumu, viņas var apgrūtināt patiesības noskaidrošanu kriminālprocesā, ir jānorāda apstākļi, kas ir šāda secinājuma pamatā.²⁰ Nav pieļaujami gadījumi, kad tiesas atzīst pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku abstraktā veidā, vienīgi apgalvojot, ka indivīds atbrīvošanas gadījumā traucēs patiesības noskaidrošanai, piemēram, ietekmējot lieciniekus vai iznīcinot pierādījumus, bez šo pieņēmumu pamatošanas ar lietas materiālos esošām ziņām par faktiem un pierādījumiem.²¹ Savukārt apcietinājuma piemērošana personai tādēļ, lai atvieglotu izmeklēšanas darbu, nav pieļaujama.²² Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir atzīts, ka tādi pamatojumi kā nepieciešamība veikt turpmāko izmeklēšanu lietā vai apstākļi, ka izmeklēšana lietā vēl nav pabeigta, neveido pieņemamu pamatu personas apcietināšanai Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. panta izpratnē.²³

Tai pašā laikā jāatzīst, ka izmeklēšanas stadijai var būt nozīme, vērtējot pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska intensitāti laikā. Proti, kā atzīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā, liecinošo personu ietekmēšanas risks var tikt atzīts izmeklēšanas sākuma stadijā.²⁴ Taču jebkurā gadījumā minēto risku nedrīkstētu pamatot tikai ar izmeklēšanas stadiju, smaga soda varbūtību vai

¹⁸ Pre-trial detention assessment tool. European Union and the Council of Europe: Partnership for Good Governance.

¹⁹ Sk., piemēram: Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 21.05.2018. lēmums kriminālprocesā Nr. 11840000518. Nav publicēts.

²⁰ Sk.: Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 26.01.2015. lēmums kriminālprocesā Nr. 11511002713. Nav publicēts.

²¹ Pre-trial detention assessment tool. European Union and the Council of Europe: Partnership for Good Governance.

²² Sk.: Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 30.01.2018. lēmums kriminālprocesā Nr. 11519000118. Nav publicēts.

²³ Sk.: ECT 26.06.2012. spriedums lietā Kamo Piruzyan pret Armēniju (iesnieguma Nr. 33376/07).

²⁴ Sk.: ECT 04.10.2005. spriedums lietā Dariusz Jarzyński pret Poliju (iesnieguma Nr. 15479/02).

tamlīdzīgiem apstākļiem, jo pamatojumam vienmēr ir jābūt saistītam ar konkrētām ziņām par faktiem.²⁵ Ilgākā laika posmā izmeklēšanas nepieciešamība vairs nav pietiekama, lai attaisnotu personas turēšanu apcietinājumā – normālā notikumu gaitā risks samazinās, paejot laikam, turpinoties izmeklēšanai, pieņemot liecības un veicot iegūto ziņu pārbaudes.²⁶

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska izvērtēšanu ietekmējošie faktori

No Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izriet, ka nacionālajām tiesām nepietiek vien norādīt uz faktiem, kas varētu liecināt par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību, bet ir jāizvērtē arī minētā riska pamatotība, ņemot vērā tādus nozīmīgus faktoros kā izmeklēšanas vai tiesas procedūru veicināšana (no aizdomās turētā vai apsūdzētā puses); aizdomās turētā vai apsūdzētā personība; aizdomās turētā vai apsūdzētā uzvedība pirms un pēc aizturēšanas, kā arī jebkādas citas specifiskās indikācijas, kas attaisno bailes no tā, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais varētu ļaunprātīgi izmantot atgūto brīvību, lai falsificētu vai iznīcinātu pierādījumus vai ietekmētu lieciniekus.²⁷

Attiecībā uz izmeklēšanas vai tiesas procedūru veicināšanu jānorāda, ka, vērtējot pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību, ir jāņem vērā tādi apstākļi kā, piemēram, personas labprātīga ierašanās (pieteikšanās) izmeklēšanas iestādē; personas sadarbošanās ar kriminālprocesa veikšanai pilnvaroto amatpersonu, lai sekmētu krimināltiesisko attiecību noregulējumu; apstākļi, ka persona atzīst savu vainu vai sniedz izvērsta un pārbaudāmas liecības par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem svarīgiem apstākļiem u. tml. Šajā sakarā jāatzīmē, ka vienā no analizētajiem Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas nolēmumiem atzīts: “apgabaltiesas tiesnese uzskata, ka nav apstiprinājusies izteiktā varbūtība, ka [aizdomās turētais] var traucēt pirmstiesas kriminālprocesam, jo iepazīstoties ar kriminālprocesa materiāliem tiesnese atzīst, ka tajos nav pierādījumu tam, ka [aizdomās turētais] būtu pretdarbojies kriminālprocesa mērķu sasniegšanai. Tieši pretēji tam, [aizdomās turētais] ir izmantojis savas tiesības un sniedzis liecības, [...] tādā veidā sekmējis pirmstiesas izmeklēšanu. Neesot pierādījumiem kriminālprocesa materiālos par iespējamu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanu, secināms, ka arī turpmāk viņš to nedarīs”.²⁸

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku var mazināt ziņas par aizdomās turētā vai apsūdzētā personību, tas ir, ziņas par personas attieksmi pret likumu ievērošanu (ziņas par personas iepriekšējām sodāmībām vai to neesamību; citu aktīvu kriminālprocesu, kurā personai ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālais statuss, (ne)esamība); ziņas par personas nodarbinātību, dzīvesvietu, ģimenes stāvokli un ģimenes situāciju; ziņas par personas attieksmi pret tai iepriekš uzlikto procesuālo pienākumu pildīšanu; ziņas par to, vai persona iepriekš (ne)traucēja vai (ne)mēģināja traucēt pirmstiesas kriminālprocesu.

²⁵ Sk.: ECT 28.11.2017. spriedums lietā Ivane Merabishvili pret Gruziju (iesnieguma Nr. 72508/13).

²⁶ Sk.: ECT 12.12.1991. spriedums lietā Serge Clooth pret Beļģiju (iesnieguma Nr. 12718/87).

²⁷ Sk.: ECT 29.04.2010. spriedums lietā Yuriy Yakovlev pret Krieviju (iesnieguma Nr. 5453/08).

²⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 30.01.2018. lēmums kriminālprocesā Nr. 11519000118. Nav publicēts.

Savukārt, vērtējot aizdomās turētā uzvedību pirms un pēc aizturēšanas, var tikt vērtēti tādi apstākļi kā, piemēram, personas paustā attieksme pret aizturēšanas faktu, personas (ne)pretošanās aizturēšanai u. tml.

Visos gadījumos, kad kāds apstākļis tiek izmantots, lai pamatotu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku, personai būtu nodrošināma iespēja atspēkot šo apstākli. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā *Yuriy Yakovlev pret Krieviju* atzina Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. panta pārkāpumu t. sk. tāpēc, ka Krievijas nacionālo tiesu pamatojums Jurija Jakovļeva (*Yuriy Yakovlev*) turēšanai apcietinājumā sastāvēja no “plikas atsaucēs” (angļu val. – *bald reference*) uz iesniedzēja un viņa radnieku centieniem pārliecināt līdzdalībniekus un kādus neidentificētus lieciniekus sniegt “labvēlīgas liecības”.²⁹ Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa balstīja savu secinājumu par pārkāpuma esamību arī uz apstākli, ka izmeklēšana nav devusi iespēju iesniedzējam atspēkot pausto varbūtību, ka viņš varētu traucēt izmeklēšanai, piemēram, informējot par informācijas avotiem, no kuriem iegūta informācija par šādu risku, vai arī ļaujot iepazīties ar kopijām no līdzdalībnieku vai liecinieku sūdzībām, kas apliecina ietekmēšanas faktu, ja tādas atradās lietās materiālos. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir arī ņēmusi vērā, ka Krievijā nebija uzsākts neviens kriminālprocess vai vismaz pārbaude par varbūtējiem liecinošo personu ietekmēšanas faktiem.³⁰

Nobeigumā jānorāda, ka, lemjot jautājumu par personas apcietināšanu, par atskaites punktu vienmēr ir ņemama prezumpcija: persona ir jāatbrīvo, nevis persona ir jāapcietina, jo visos gadījumos, kad tiek lemts jautājums par drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanu, faktiski tiek lemts jautājums par juridiski nevainīgas personas (personas, kuras vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā vēl nav konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā) brīvības atņemšanu, kas nav saistīta ar sodu. Ievērojot šo noteikumu, var izvairīties no pārlieku plašas ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu piemērošanas pamatu interpretācijas.

Secinājumi

1. Latvijā apcietināto personu skaits (to personu skaits, kas atrodas ieslodzījumā pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesā) uz 100 000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem starp Eiropas Padomes dalībvalstīm – tas var liecināt par to, ka ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu piemērošanas pamati (t. sk. ar citu drošības līdzekļu piemērošanu nenovēršams pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks) praksē tiek interpretēti pārāk plaši.
2. Pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts visdažādākajos veidos, kas nav izsmēloši uzskaitāmi, jo ir atkarīgi no katra individuālā gadījuma faktiskajiem apstākļiem. Tās varētu būt dažādas indivīda uzvedības izpausmes, kas apdraud kriminālprocesa mērķa sasniegšanu un pierādāmo apstākļu netraucētu noskaidrošanu.

²⁹ Sk.: ECT 29.04.2010. spriedums lietā *Yuriy Yakovlev* pret Krieviju (iesnieguma Nr. 5453/08).

³⁰ Sk.: *ibid.*

3. Kategoriski aizliegts pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību motivēt ar aizdomās turētā vai apsūdzētā nesadarbošanos izmeklēšanas laikā, izmantojot savas tiesības atteikties liecināt. Šī iemesla dēļ nav arī pieļaujama izmeklēšanas iestāžu prakse liecības nesniegšanas faktu izmantot kā vienu no vērtējamiem apstākļiem, lemjot jautājumu, vai ierosināt ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošanu.
4. Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks nav pilnībā izslēdzams praktiski nevienā kriminālprocesā. Tāpēc ir svarīgi nošķirt abstraktu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku, kura esamība ir raksturīga teju katram kriminālprocesam, no tāda pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska, kas nav novēršams ar citu drošības līdzekļu piemērošanu, kā pamata ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošanai.
5. Risks, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais var traucēt izmeklēšanai, nevar tikt vērtēts *in abstracto* – šim riskam ir jābūt pamatotam ar konkrētām lietas materiālos esošām ziņām par faktiem.
6. Citu kriminālprocesā iesaistīto personu esamība, izmeklēšanas nepieciešamība un stadija, nepieciešamība iegūt un nostiprināt pierādījumus, smaga soda varbūtība vai tml. apstākļi paši par sevi neveido pamatu ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošanai. Ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošana tādēļ, lai atvieglotu izmeklēšanas darbu, nav pieļaujama.
7. Izmeklēšanas stadijai var būt nozīme, vērtējot pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska intensitāti laikā, tomēr tas neatceļ nosacījumu, ka riska esamības pamatojumam vienmēr ir jābūt saistītam ar konkrētām lietas materiālos esošām ziņām par faktiem.
8. Tiesu nolēmumos nepietiek vien norādīt uz faktiem, kas varētu liecināt par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību, bet ir jāizvērtē arī minētā riska pamatotība, ņemot vērā tādus nozīmīgus faktoros kā izmeklēšanas vai tiesas procedūru veicināšana (no aizdomās turētā vai apsūdzētā puses), aizdomās turētā vai apsūdzētā personība, aizdomās turētā vai apsūdzētā uzvedība pirms un pēc aizturēšanas u. tml.
9. Lemjot jautājumu par to, vai piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, par atskaites punktu vienmēr ir ņemama prezumpcija: persona ir jāatbrīvo, nevis persona ir jāapcietina, jo faktiski tiek lemts jautājums par juridiski nevainīgas personas (personas, kuras vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā vēl nav konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā) brīvības atņemšanu, kas nav saistīta ar sodu.